

Η ΘΥΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

*Καθηγήτρια Εγκληματολογίας,
Διευθύντρια Εργαστηρίου «Αποκαταστατική Δικαιοσύνη και Διαμεσολάβηση»,
Τμήμα Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου
vasiliki.artinopoulou@panteion.gr*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με αφορμή την εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με την Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ, αντικείμενο της οποίας είναι η θέσπιση των ελάχιστων απαιτήσεων και εγγυήσεων που πρέπει να εφαρμόζονται για να προστατεύονται τα θύματα εγκλημάτων, θα παρουσιαστούν οι νέες εξελίξεις στην προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων, με έμφαση στα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα. Στόχος μας είναι η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών για το νέο νομοθετικό πλαίσιο που «ορίζει» τη θυματοποίηση και τα θύματα, προστατεύει τα δικαιώματα των θυμάτων μέσα από μια εξατομικευμένη προσέγγιση, προβλέπει νέες υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών για την καταγγελία και την παραπομπή των θυμάτων, και ουσιαστικά συμβάλλει στην αλλαγή της οπτικής για τα θύματα και τη θυματοποίηση. Ειδική αναφορά θα γίνει στις νομοθετικές προβλέψεις για τα παιδιά ως «ευάλωτα θύματα», τις αυξημένες ανάγκες τους, καθώς και την αναγκαιότητα ειδικής μεταχείρισης. Τέλος, θα παρουσιαστούν καλές πρακτικές και κατευθυντήριες γραμμές για την εκπαιδευτική κοινότητα.

Λέξεις-κλειδιά: *θυματοποίηση, δικαιώματα θυμάτων, αναφορά, καταγγελία, εκπαιδευτικοί*

VICTIMIZATION IN SCHOOL SETTINGS: ASPECTS OF THE EU AND NATIONAL LEGISLATION

Professor DR. **VASILIKI ARTINOPOULOU**

*Director of the "Restorative Justice & Mediation Lab",
Sociology Department, Panteion University of Social and Political Sciences
vasiliki.artinopoulou@panteion.gr*

ABSTRACT

The Directive 2012/29/EU on Victims' Rights and the Greek law 4478/2017 on the harmonisation of the Greek legislation with the Directive provide the wide framework on the definition of the victim, the multiple aspects of victimization and the obligation of the state to protect the victims' rights. The main aim of the paper focuses on raising awareness on the new legal provisions, the obligations, and the reporting procedures of the educational community in cases of children victimization. Addressing both the concept of the children as "vulnerable victims" and the need for "individual assessment" in the school settings are also the secondary aims of the paper. A few good practices and guidelines are also included in the paper.

Keywords: *victimization, victims' rights, children, reporting, teachers, educational community*

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΘΥΜΑΤΩΝ: Η ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥΣ

Η Οδηγία 2012/29/ΕΕ αποτελεί το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο για τα κράτη μέλη που περιγράφει τα ελάχιστα δικαιώματα των θυμάτων στο πλαίσιο των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης. Για πρώτη φορά έχουμε ενιαίο ευρωπαϊκό ορισμό του θύματος, συγκεκριμένα δικαιώματα στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, καθώς και πρακτικές πρωτοβουλίες που τα κράτη μέλη οφείλουν να υιοθετήσουν προκειμένου να προστατευθούν τα δικαιώματα αυτά. Πρόκειται για εξαιρετικά συγκεκριμένο νομοθέτημα, στοχευμένο με σαφήνεια και οριοθετημένο ως προς τις λεπτομέρειες εφαρμογής και αξιολόγησής του, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο.

Συνοπτικά, η Οδηγία 2012/29/ΕΕ τοποθετεί την αντιμετώπιση και τη φροντίδα των θυμάτων στη βάση της εξατομικευμένης, επαγγελματικής και χωρίς διακρίσεις προσέγγισης, με σεβασμό και ευαισθησία απέναντι στα θύματα. Πρώτα από όλα, τα θύματα έχουν το δικαίωμα να ενημερωθούν για την υπόθεσή τους κατά τρόπους που να είναι σαφείς και κατανοητοί σε αυτά. Επιπλέον, τα θύματα έχουν δικαίωμα στην προστασία (Άρθρο 18) κατά τη διάρκεια όλων των διαδικασιών, και για τον λόγο αυτό η Οδηγία περιέχει ειδικό άρθρο το οποίο αναφέρεται στην ατομική αξιολόγηση των θυμάτων (Άρθρο 22) για τον προσδιορισμό της ευαλωτότητάς τους, και στην ενδεχόμενη ανάγκη λήψης ειδικών μέτρων προστασίας (Άρθρο 23). Τα θύματα έχουν επίσης δικαίωμα πρόσβασης στη δικαιοσύνη σε κάθε στάδιο των διαδικασιών, ήδη από την αρχή της αστυνομικής έρευνας, και παροχής βοήθειας προκειμένου να παρίστανται στη δίκη. Κάθε κράτος μέλος θα πρέπει να διαθέτει υπηρεσία (-ες) υποστήριξης των θυμάτων και το θύμα να έχει πρόσβαση σε αυτή (-ές). Τέλος, τα κράτη μέλη θα πρέπει να μεριμνούν ώστε οι επαγγελματίες να λαμβάνουν γενική και ειδική εκπαίδευση με ευαισθησία προς το θύμα (victim-led education), ανάλογα με την επαφή που έχουν με θύματα εγκλημάτων. Στο σύνολό τους, τα δικαιώματα που θεσπίζονται στην Οδηγία 2012/29/ΕΕ ισχύουν για όλα τα θύματα χωρίς διακρίσεις, ασχέτως του καθεστώτος διαμονής τους, και σε κάθε επαφή των θυμάτων με τις αρμόδιες αρχές, τις υπηρεσίες υποστήριξης θυμάτων ή τις υπηρεσίες αποκαταστατικής δικαιοσύνης που ενεργούν στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Απώτερος στόχος είναι η αποφυγή της δευτερογενούς και επαναλαμβανόμενης θυματοποίησης κατά τη διάρκεια των ποινικών διαδικασιών, γεγονός που αποτελεί βασικό στοιχείο για την επιτυχία τους και τη θετική έκβαση για τους εμπλεκόμενους.

Η Ελλάδα ήταν από τις τελευταίες χρονικά χώρες που εναρμόνισαν την εθνική τους νομοθεσία με την Ευρωπαϊκή Οδηγία. Μόλις πέντε μήνες πριν από τη λήξη της προθεσμίας και μετά από μακρόχρονη διαβούλευση της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής του Υπουργείου Δικαιοσύνης, η χώρα υιοθέτησε την Οδηγία για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας με τον Νόμο 4478/2017.

Σε γενικές γραμμές, η εθνική νομοθεσία ακολούθησε τη δομή της Οδηγίας και προσδιορίζει την έννοια του θύματος, τους σκοπούς της Οδηγίας, την καθολικότητα των δικαιωμάτων των θυμάτων χωρίς διακρίσεις, ανεξαρτήτως της εθνικότητας ή υπηκοότητας και του καθεστώτος διαμονής τους, καθώς και ειδικά μέριμνα για τα ευάλωτα θύματα, ιδίως τα παιδιά. Διακρίνει δε τα δικαιώματα των θυμάτων σε τρεις ευρείες κατηγορίες: (α) την παροχή πληροφοριών και υποστήριξη, (β) τη συμμετοχή των θυμάτων στην ποινική διαδικασία, και (γ) την προστασία των θυμάτων με ειδικές ανάγκες προστασίας.

Οι ορισμοί που περιλαμβάνονται στο κεφάλαιο Α του Νόμου 4478/2017, και συγκεκριμένα στο άρθρο 55 (κατ' αντιστοιχία με το άρθρο 2 της Οδηγίας), είναι ενδιαφέροντες και χρήσιμοι. Για πρώτη φορά προσδιορίζεται η έννοια του θύματος στην ελληνική έννομη τάξη και μάλιστα στο διευρυμένο πλαίσιο της διατύπωσης και της φιλοσοφίας της Οδηγίας. Έτσι,

α. Ως θύμα νοείται:

- αα. Το φυσικό πρόσωπο το οποίο υπέστη ζημία, συμπεριλαμβανομένης της βλάβης του σώματος ή της υγείας ή της τιμής ή της ηθικής βλάβης ή της οικονομικής ζημίας ή της στέρησης της ελευθερίας του, η οποία προκλήθηκε αμέσως από αξιόποινη πράξη.
- ββ. Οι οικείοι προσώπου ο θάνατος του οποίου προκλήθηκε αμέσως από αξιόποινη πράξη, και οι οποίοι έχουν αξίωση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης, σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα, ή τελούσαν σε άμεση υλική αλληλεξάρτηση με αυτό.

β. Ως οικείοι νοούνται οι σύζυγοι, το πρόσωπο που συνοικεί με το θύμα σε στενή σταθερή και συνεχή σχέση ετερόφυλης ή ομόφυλης δέσμευσης, οι μνηστευμένοι, οι συγγενείς εξ αίματος και εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή, οι θετοί γονείς και τα θετά τέκνα, οι αδελφοί και οι σύζυγοι και οι μνηστήρες των αδελφών και τα εξαρτώμενα από το θύμα πρόσωπα, πέραν των συντηρούμενων τέκνων του.

Ορίζονται και άλλες έννοιες που χρησιμοποιούνται στον νόμο και περιλαμβάνονται επίσης στο άρθρο 2 της Οδηγίας, όπως είναι η αποκαταστατική δικαιοσύνη και οι υπηρεσίες υποστήριξης και φροντίδας θυμάτων.

Το κεφάλαιο Β του Νόμου 4478/2017 αφορά τα δικαιώματα των θυμάτων σχετικά με την παροχή πληροφοριών και την υποστήριξη. Συγκεκριμένα, το δικαίωμα των θυμάτων να κατανοούν και να γίνονται κατανοητά (άρθρο 56), το δικαίωμα λήψης πληροφοριών από την πρώτη επαφή με την αρμόδια αρχή (άρθρο 57) και οι νέες υποχρεώσεις της Αστυνομίας στην ατομική αξιολόγηση των αναγκών των θυμάτων και την παραπομπή των θυμάτων σε υπηρεσίες στήριξης και φροντίδας (άρθρο 57, παρ. 1), το δικαίωμα κατά την υποβολή καταγγελίας (άρθρο 58), το δικαίωμα ενημέρωσης για την υπόθεσή τους (άρθρο 59), το δικαίωμα δωρεάν διερμνείας και μετάφρασης σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, ακόμη και με τη χρήση τεχνολογίας επικοινωνιών (άρθρο 60), το δικαίωμα πρόσβασης σε υπηρεσίες υποστήριξης και φροντίδας θυμάτων, ακόμη και μετά το πέρας της ποινικής διαδικασίας, καθώς και την επέκταση του δικαιώματος στους οικείους του θύματος, ανεξάρτητα από τη νομότυπη ή μη υποβολή της καταγγελίας

(άρθρο 61), και το δικαίωμα στην υποστήριξη από τις υπηρεσίες γενικής υποστήριξης και φροντίδας θυμάτων (άρθρο 62).

Το κεφάλαιο Γ του Νόμου 4478/2017 περιλαμβάνει τα δικαιώματα των θυμάτων σε σχέση με τη συμμετοχή τους στην ποινική διαδικασία. Συγκεκριμένα, το δικαίωμα διασφαλίσεων στο πλαίσιο υπηρεσιών αποκαταστατικής δικαιοσύνης προκειμένου να προληφθεί η δευτερογενής και επαναλαμβανόμενη θυματοποίηση και μόνο ως προς το συμφέρον του θύματος (άρθρο 63), και τέλος τα δικαιώματα των θυμάτων που κατοικούν σε άλλο κράτος μέλος της ΕΕ, που ουσιαστικά διασφαλίζει τη διατήρηση των δικαιωμάτων του θύματος ανεξαρτήτως τόπου διαμονής (άρθρο 64).

Το κεφάλαιο Δ του ίδιου νόμου περιλαμβάνει την ενότητα της προστασίας των θυμάτων και της αναγνώρισης των θυμάτων με ειδικές ανάγκες προστασίας. Ειδικότερα, περιλαμβάνονται το δικαίωμα να αποφεύγεται η επαφή μεταξύ θύματος και δράστη και η λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων για την προστασία του θύματος και της οικογένειάς του στους χώρους διεξαγωγής της ποινικής διαδικασίας, καθώς και η πρόβλεψη διακριτών χώρων αναμονής για τα θύματα (άρθρο 65), το δικαίωμα προστασίας των θυμάτων κατά την ποινική έρευνα, ώστε η εξέταση των θυμάτων να διενεργείται χωρίς καθυστέρηση και με όσο δυνατόν περιορισμένο αριθμό καταθέσεων και ιατρικών εξετάσεων (άρθρο 66), το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής του θύματος κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, με περιορισμό της δημοσιότητας της δίκης και με απαγόρευση μετάδοσης από τα μέσα επικοινωνίας, υπό προϋποθέσεις (άρθρο 67). Ιδιαίτερη μνεία κάνουμε στο άρθρο 68 του παρόντος νόμου, το οποίο αφορά την ατομική αξιολόγηση των θυμάτων για τον προσδιορισμό ειδικών αναγκών προστασίας με στόχο την παροχή ολοκληρωμένων υπηρεσιών φροντίδας και την πρόληψη της δευτερογενούς θυματοποίησης. Το άρθρο 69 αφιερώνεται στο δικαίωμα προστασίας θυμάτων με ιδιαίτερες ανάγκες προστασίας κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας και στη θέσπιση ειδικών μέτρων, μετά από ατομική αξιολόγηση του θύματος, που αφορούν ειδικούς χώρους εξέτασης, εξειδικευμένο προσωπικό για την εξέταση του θύματος του ίδιου φύλου με το θύμα, την καθιέρωση Αυτοτελών Γραφείων Προστασίας Ανήλικων Θυμάτων, καθώς και συγκεκριμένες διατάξεις για κωφά και άλαλα θύματα.¹ Νέοι θεσμοί και διαδικασίες για την προστασία των δικαιωμάτων των ευάλωτων θυμάτων δημιουργούνται στη χώρα και η εφαρμογή τους περιγράφεται με σαφήνεια στα άρθρα 68 και ιδίως 69 του νόμου.

1. Δυστυχώς όμως όχι για άλλες κατηγορίες θυμάτων με αναπηρίες.

Το κεφάλαιο Ε του Νόμου 4478/2017 με τίτλο «Άλλες διατάξεις» περιλαμβάνει την ανάγκη εκπαίδευσης επαγγελματιών του κλάδου (άρθρο 70), τη συνεργασία και τον συντονισμό των υπηρεσιών (άρθρο 71), τις διαδικασίες παρακολούθησης της εφαρμογής του νόμου (άρθρο 73), την αναλυτική πρόβλεψη για τη σύσταση της υπηρεσίας με τίτλο «Το Σπίτι του Παιδιού» και τις αρμοδιότητες της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής (άρθρα 74, 75 και 76), τις υποχρεώσεις των πραγματογνωμόνων (άρθρο 77) με αντίστοιχες διατάξεις τροποποίησης του άρθρου 226Α του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (Αρτινοπούλου, 2020· Πανάγος, 2018).

Η μακρόχρονη ενασχόλησή μας στο πεδίο της Θυματολογίας και της Αποκαταστατικής Δικαιοσύνης, το ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον μας για την πρόληψη της θυματοποίησης, καθώς και η συμμετοχή μας σε πολλαπλές και *ad hoc* ευρωπαϊκές συσκέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη διαμόρφωση της Οδηγίας αποτέλεσαν τα κύρια κίνητρά μας για την προώθηση της ορθής εφαρμογής της Οδηγίας στη χώρα μας. Η συμμετοχή μας ως ειδικών εμπειρογνωμόνων σε ευρωπαϊκά προγράμματα και πρωτοβουλίες για την αποτελεσματική εφαρμογή της Οδηγίας στα κράτη μέλη μάς έδωσε την ευκαιρία για πρωτογενή έρευνα και συναφείς δραστηριότητες ενημέρωσης και εκπαίδευσης των επαγγελματιών της χώρας. Μια σύντομη επισκόπηση των επιστημονικών μας δραστηριοτήτων στο πεδίο αυτό περιλαμβάνει: (α) την υλοποίηση πέντε ευρωπαϊκών προγραμμάτων² για τα δικαιώματα θυμάτων στη χώρα μας· (β) τα προγράμματα εκπαίδευσης επαγγελματιών στην Ελλάδα τα οποία σχεδιάσαμε και υλοποιήσαμε, τη συγγραφή εκπαιδευτικού υλικού (Artinopoulou et al., 2018), καθώς και τις αντίστοιχες δράσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για την εφαρμογή της Οδηγίας και τα δικαιώματα των θυμάτων· και (γ) την εκπαίδευση 2.000 επαγγελματιών στη χώρα μας για τις νέες νομοθετικές προβλέψεις και την προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων.

Ενδεικτικά αναφέρουμε την εκπαίδευση του συνόλου των Επιμελητών Ανηλίκων της χώρας στον θεσμό της συνδιαλλαγής μεταξύ δράστη και θύματος. Η τριμερής θεσμική συνεργασία και το πρωτόκολλο συνεργασίας που έχει υπογραφεί μεταξύ του Εργαστηρίου «Αποκαταστατική Δικαιοσύνη και Διαμεσολάβηση» του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, που λειτουργεί υπό τη διεύθυνση της υπογράφουσας, του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και του Συνδέσμου

2. Συγκεκριμένα τα διακρατικά προγράμματα: (α) “The 3E –RJ-MODEL for a Restorative Justice Strategy in Europe” (2011-2013), (β) Restorative Justice in Europe (2012-2014), (γ) Restorative Justice in Cases of Domestic Violence (2013-2015), (δ) Protasis – Police Training Skills (2016-2018), και (ε) VAST – Victim Analysis and Safety Tool (2016-2018).

Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων Ελλάδος οδήγησαν στην εκπαίδευση των επαγγελματιών με εβδομαδιαία εκπαίδευση και αξιολόγηση της εφαρμογής του θεσμού της συνδιαλλαγής σε όλη τη χώρα από το 2017 έως σήμερα. Επίσης, στο πλαίσιο της θεσμικής αυτής συνεργασίας των τριών φορέων λειτούργησε το Καινοτόμο Εργαστήριο Θεωρητικής και Βιωματικής Εκπαίδευσης με τη συμμετοχή δικαστών, εισαγγελέων και σπουδαστών της Εθνικής Σχολής Δικαστικών Λειτουργών, με πρωτοβουλία του Τμήματος Διεθνών Σχέσεων και Διά Βίου Εκπαίδευσης των Εισαγγελικών Λειτουργών της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου. Τόσο το ιστορικό και οι λεπτομέρειες της θεσμικής συνεργασίας, όσο και οι πρακτικές λεπτομέρειες εφαρμογής του θεσμού της ποινικής συνδιαλλαγής μεταξύ δράστη και θύματος στους ανηλίκους σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας περιγράφονται αναλυτικά στην Εγκύκλιο της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου με τίτλο «Παροχή διευκρινιστικών κατευθύνσεων για την προαγωγή της εφαρμογής του αναμορφωτικού μέτρου της συνδιαλλαγής ανήλικου δράστη και θύματος σύμφωνα με το άρθρο 122 ΠΚ» (25/6/2019) της Εισαγγελέως του Αρείου Πάγου, κ. Ξένης Δημητρίου (<https://www.eisap.gr/sites/default/files/circulars/Εγκ.%207-19.pdf>).

Ειδικότερες αναφορές γίνονται στο ενδιαφέρον για την Αποκαταστατική Διακαιοσύνη στην εσωτερική έννομη τάξη και τη δικαστηριακή πρακτική, καθώς και στην Οδηγία για τα Δικαιώματα των Θυμάτων.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΤΟ ΝΕΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ

Με ειδική αναφορά στα ευάλωτα θύματα και ειδικά στα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, η Ευρωπαϊκή Οδηγία και ο Νόμος 4478/2017 αναδεικνύουν την ανάγκη εξειδικευμένης-εξατομικευμένης μεταχείρισης, καθώς και την ανάγκη επιμόρφωσης-εκπαίδευσης των επαγγελματιών στην προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων.

Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν κύρια ομάδα-στόχο της επιμόρφωσης και της εκπαίδευσης. Η ανάγκη ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών –ιδίως της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης– θα πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να καλυφθεί όχι μόνο για νομικούς λόγους, αλλά πρωτίστως για κοινωνικούς που αφορούν την προστασία των παιδιών και των δικαιωμάτων τους. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι καίριος τόσο στην ανίχνευση συμπτωμάτων θυματοποίησης όσο και στην προστασία του ίδιου του παιδιού και την πρόληψη από περαιτέρω θυματοποίηση. Άλλωστε, τα παιδιά θύματα είναι πιθανό να αποκαλύψουν –λόγω της σχέσης

εμπιστοσύνης που αναπτύσσεται συχνά μεταξύ των παιδιών και των δασκάλων τους– τη θυματοποίησή τους, με συνακόλουθη συνέπεια την υποχρέωση αναφοράς από την πλευρά του εκπαιδευτικού. Η υιοθέτηση της θυματοκεντρικής προσέγγισης (victim-centered approach) αποτελεί κύριο στοιχείο της Ευρωπαϊκής Οδηγίας για την προστασία των θυμάτων αλλά και των εκπαιδευσεων όλων των επαγγελματιών (άρθρο 25).

Ευνόητη είναι η οριοθέτηση στο έργο και στην υποχρέωση των εκπαιδευτικών, που αφορά μόνο την υποχρέωση αναφοράς και πάντα με την προϋπόθεση της διασφάλισης και της προστασίας του θύματος. Δεν ισχυριζόμαστε σε καμιά περίπτωση ότι ο εκπαιδευτικός μπορεί (ή πρέπει) να υποκαταστήσει τον αστυνομικό, τον ανακριτή, τον ιατρό, τον παιδοψυχίατρο ή τον κοινωνικό λειτουργό.

Παρότι έχουν εκφραστεί από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς (δυστυχώς δεν έχουμε συναφείς έρευνες για το θέμα, παρά μόνο προφορικές δηλώσεις) ενδοιασμοί αναφορικά με την αποφυγή εμπλοκής τους με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης, με τις οικογένειες των θυμάτων και εν γένει με το σύστημα και τις οικογένειες των μαθητών, η νομική υποχρέωσή τους για αναφορά-καταγγελία περιπτώσεων θυματοποίησης παιδιών παραμένει, επιβάλλεται και έχει ισχυρά νομικά ερείσματα. Είναι σαφές ότι οι ενδοιασμοί αυτοί, που εμπίπτουν στη λογική της «αποστασιοποίησης» από το πρόβλημα, εκτός από νομική παραβίαση, αναπαράγουν την «κουλτούρα ανοχής της βίας», καθιστώντας τους εκπαιδευτικούς απλούς «παρατηρητές/θεατές της βίας». Ουσιαστικά, μια τέτοια λογική συμβάλλει στη συγκάλυψη και διατήρηση της σιωπής εγκλημάτων όπως είναι η κακοποίηση παιδιών. Αποτελεί δε παραδοξότητα το γεγονός ότι αρκετοί εκπαιδευτικοί είναι ενημερωμένοι για το προφίλ των «παρατηρητών του σχολικού εκφοβισμού», ερευνούν, δημοσιεύουν και ασχολούνται εκτενώς με το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού, ενώ ελάχιστα έχει απασχολήσει το ζήτημα της νομικής υποχρέωσης της αναφοράς ενδεχόμενων περιστατικών κακοποίησης από την πλευρά τους και, κατ' επέκταση, η στάση του εκπαιδευτικού-παρατηρητή σε ενδεχόμενες περιπτώσεις θυματοποίησης των μαθητών του.

Η νομική υποχρέωση των εκπαιδευτικών να καταγγείλουν πιθανές περιπτώσεις παιδιών θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας έχει καθιερωθεί ήδη από το 2006 με τον Νόμο 3500/2006 για την αντιμετώπιση της Ενδοοικογενειακής Βίας και Άλλες Διατάξεις. Συγκεκριμένα, το άρθρο 23 του Νόμου 3500/2006 προβλέπει τις ακόλουθες υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών:

1. Εκπαιδευτικός της πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ο οποίος, κατά την εκτέλεση του εκπαιδευτικού του έργου, με οποιονδήποτε τρόπο πληροφορείται ή δια-

πιστώνει ότι έχει διαπραχθεί σε βάρος μαθητή έγκλημα ενδοοικογενειακής βίας, ενημερώνει, χωρίς καθυστέρηση, τον διευθυντή της σχολικής μονάδας.

Ο διευθυντής της σχολικής μονάδας ανακοινώνει αμέσως την αξιόποινη πράξη στον αρμόδιο εισαγγελέα, σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 1 του άρθρου 37 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ή στην πλησιέστερη αστυνομική αρχή.

Την ίδια υποχρέωση έχουν οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές των ιδιωτικών σχολείων, καθώς και οι υπεύθυνοι των πάσης φύσεως Μονάδων Προσχολικής Αγωγής.

2. Κατά την προδικασία και τη διαδικασία στο ακροατήριο, ο διευθυντής της σχολικής μονάδας, ο οποίος ανακοίνωσε την αξιόποινη πράξη στις παραπάνω αρμόδιες αρχές, και ο εκπαιδευτικός, ο οποίος την πληροφορήθηκε ή τη διαπίστωσε, καλούνται να εξετασθούν ως μάρτυρες, μόνο αν η πληροφορία δεν αποδεικνύεται με οποιοδήποτε άλλο αποδεικτικό μέσο.

Ενισχυτικά προς τη νομοθετική αυτή ρύθμιση, αναφέρουμε τις διατάξεις για την παρσιώπηση κακουργήματος σε βάρος ανηλίκου, το οποίο πληροφορήθηκε κάποιος με αξιόπιστο τρόπο ότι συμβαίνει ή μελετάται να συμβεί (ΠΚ 232 § 1), καθώς και ότι το δικαίωμα καταγγελίας αξιόποινων πράξεων που διώκονται αυτεπαγγέλτως έχουν όλοι και όχι μόνον όποιος αδικήθηκε (ΚΠΔ 42 § 1).

Παρότι έχουν περάσει αρκετά χρόνια από τη νομοθετική ρύθμιση περί υποχρεωτικότητας της αναφοράς-καταγγελίας από τους εκπαιδευτικούς, δυστυχώς δεν έχουμε ερευνητικά στοιχεία για την αξιολόγηση της εφαρμογής του άρθρου αυτού στη χώρα μας. Υπάρχει μόνο μία έρευνα –σε επίπεδο διπλωματικής εργασίας– στην Κρήτη, που έδειξε ότι μόνο ένας στους τέσσερις εκπαιδευτικούς γνώριζε ότι υπάρχει ρητή νομική υποχρέωση για καταγγελία περιστατικών κακοποίησης (https://apothesis.lib.teicrete.gr/bitstream/handle/11713/1186/Ploumaki_Daskalaki.2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

Πέραν της γενικής υποχρέωσης των εκπαιδευτικών για αναφορά πιθανής θυματοποίησης των παιδιών, είναι σημαντικό να εστιάσουμε επίσης στο πλαίσιο της ειδικής αγωγής και στην ευαλωτότητα των παιδιών με αναπηρία για ενδεχόμενη κακοποίηση. Σύμφωνα με την έρευνα του FRA (https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-violence-against-children-with-disabilities_en.pdf), στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ η αναπηρία και η ηλικία θεωρούνται επιβαρυντικοί παράγοντες για τα βίαια εγκλήματα. Σε επίπεδο ΕΕ, υπάρχει ισχυρό νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία των παιδιών με αναπηρία από τη βία. Η Οδηγία 2011/93/ΕΕ σχετικά με την καταπολέμηση της σεξουαλικής κακοποίησης και της σεξουαλικής εκμετάλλευσης παιδιών και της παιδικής πορνογραφίας, καθώς και η Οδηγία 2012/29/ΕΕ για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με

τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας αποσκοπούν στην εναρμόνιση, σε κάποιο βαθμό, των διατάξεων του ποινικού δικαίου, περιλαμβανομένων όσων αφορούν την υποστήριξη των ανήλικων θυμάτων, την καταγγελία των αξιόποινων πράξεων και τη δίωξη των δραστών.

Σύμφωνα με την έρευνα της FRA, οι συμμετέχοντες επισήμαναν την ανυπαρξία ενοποιημένων διαδικασιών στις διάφορες ομάδες επαγγελματιών –π.χ. αστυνομικοί, κοινωνικοί λειτουργοί, υγειονομικό και εκπαιδευτικό προσωπικό– και τόνισαν ότι συχνά δεν υπάρχει καν συναντίληψη για τον τρόπο με τον οποίο αναγνωρίζεται και αντιμετωπίζεται η κακοποίηση παιδιών με αναπηρία (βλ. παραγράφους 2.2, 2.3, 4.4 και 4.5 της πλήρους έκθεσης). Ειδικότερα προτείνεται ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να υλοποιήσουν υποχρεωτικές εκπαιδεύσεις των επαγγελματιών (μαζί και των εκπαιδευτικών) που εργάζονται με παιδιά με αναπηρίες. Οι εκπαιδεύσεις αυτές θα πρέπει να περιλαμβάνουν θεματικές όπως το θεσμικό-νομικό πλαίσιο, την ανίχνευση των συμπτωμάτων βίας, τις διαδικασίες καταγγελίας-αναφοράς των πιθανών περιστατικών, καθώς και την εξοικείωση με εργαλεία εκτίμησης κινδύνου. Ακόμα πιο συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη θα πρέπει να διασφαλίσουν ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί έχουν αποκτήσει τις δεξιότητες και τα εργαλεία που είναι απαραίτητα για να αναγνωρίζουν και να αντιμετωπίζουν τις περιπτώσεις βίας κατά των παιδιών με αναπηρία στο σχολικό περιβάλλον. Η εκπαιδευτική πολιτική θα πρέπει επίσης να ενσωματώσει στα εκπαιδευτικά προγράμματα τα δικαιώματα των παιδιών, με εστίαση στα παιδιά με αναπηρίες. Η αναγνώριση της βίας και η πρώιμη παρέμβαση από τους εκπαιδευτικούς θα πρέπει επίσης να αποτελούν αντικείμενα εκπαίδευσης.

Ευτυχώς και στη χώρα μας έχουν αναπτυχθεί εργαλεία για τη διερεύνηση, τη διάγνωση και τη διαχείριση της κακοποίησης και της παραμέλησης των παιδιών, τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν υλικό βάσης για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Ενδεικτικά αναφέρουμε το «Πρωτόκολλο Διερεύνησης, Διάγνωσης και Διαχείρισης Κακοποίησης και Παραμέλησης Παιδιών» και τον επεξηγηματικό Οδηγό Εφαρμογής, που έχουν εκπονηθεί από το Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού (<http://dkday-athin.att.sch.gr/autosch/joomla15/images/UpLoad/protokollo%20diax.pdf>). Στο πρωτόκολλο υπάρχει ειδική ενότητα για τον ρόλο του εκπαιδευτικού στην ανίχνευση περιστατικών κακοποίησης και παραμέλησης παιδιών (σελ. 67 κ.ε.), τα σημάδια και τις συμπεριφορές των παιδιών που μπορεί να κρύβουν κακοποίηση, τους τρόπους προσέγγισης του παιδιού και έκφρασης-διατύπωσης των ερωτήσεων, τον έλεγχο των αντιδράσεων από την πλευρά των εκπαιδευτικών, τις προτεινόμενες ενέργειες των εκπαιδευτικών, την εκτίμηση κινδύνου και το νομικό πλαίσιο για την υποχρεωτικότητα της αναφοράς (σελ. 70 κ.ε.), καθώς και σαφείς νομικούς κανόνες που ρυθμίζουν την επαγγελματική ευθύνη και την άρση του

απορρήτου σε περιπτώσεις όπου πιθανολογούνται εγκλήματα κακοποίησης ή εκμετάλλευσης παιδιών.

Επιπροσθέτως, η ανάγκη διατομεακής συνεργασίας για την αποτελεσματική πρόληψη και αντιμετώπιση της θυματοποίησης των παιδιών παραμένει προτεραιότητα σε θεσμικό επίπεδο και στο πεδίο εφαρμογής των δημόσιων πολιτικών. Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης (που κυρώθηκε στη χώρα μας με τον Νόμο 4531/2018 για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας) προβλέπει τη διατομεακή συνεργασία, και ήδη έχουν υλοποιηθεί αρκετά διακρατικά ευρωπαϊκά προγράμματα στη χώρα προς την κατεύθυνση αυτή (ενδεικτικά αναφέρουμε το πρόγραμμα ΑΡΙΑΔΝΗ του ΚΕΜΕΑ <https://ariadnenetwork.eu/el/αρχική/>). Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν βασικό πυλώνα της διατομεακής συνεργασίας για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της θυματοποίησης των παιδιών και την ανίχνευση συμπτωμάτων κακοποίησης. Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, επομένως, κρίνεται αναγκαία και για την αποτελεσματική διατομεακή συνεργασία σε κοινοτικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η Οδηγία 2012/29/ΕΕ και ο Νόμος 4478/2017 διαμορφώνουν μια νέα πραγματικότητα τόσο για τα ίδια τα θύματα εγκλημάτων, μέσα από την καθιέρωση νέων δικαιωμάτων, όσο και για το σύστημα απονομής δικαιοσύνης, που καλείται πλέον να αναμορφωθεί, να εκσυγχρονιστεί και να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στα νέα δεδομένα. Ειδικότερα για τη χώρα μας, το νέο νομοθετικό πλαίσιο αποτελεί από μόνο του μια πρόκληση εάν θα τύχει εφαρμογής στην πράξη, εάν θα αλλάξει τη θέση και τον ρόλο του θύματος, εάν θα διαμορφώσει μια νέα πραγματικότητα προστατεύοντας τα δικαιώματα των θυμάτων αποτελεσματικά στην καθημερινή πράξη-δράση ή εάν θα παραμείνει στατικό, θεωρητικό και αποστασιοποιημένο από τις εξελίξεις και τη δυναμική της επιστήμης, της έρευνας και των πολιτικών για την πρόληψη της θυματοποίησης και την προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων εν γένει. Σε αυτή την προσέγγιση και με βάση τις νέες νομικές υποχρεώσεις, οι εκπαιδευτικοί αποτελούν κύρια ομάδα-στόχο για συστηματική και διά βίου εκπαίδευση με αντικείμενο την πρόληψη και παρέμβαση στο πεδίο της θυματοποίησης των παιδιών και την ανταπόκριση στη θεσμική υποχρέωση της αναφοράς-καταγγελίας πιθανών περιστατικών. Η μη ανάληψη πρωτοβουλιών και η παραμέληση του ζητήματος αυτού από τη θεσμική ατζέντα της εκπαιδευτικής και κοινωνικής πολιτικής –δυστυχώς– συμβάλλουν στη διατήρηση και αναπαραγωγή της σιωπής

και της θυματοποίησης των παιδιών και οδηγούν σε παραβίαση των δικαιωμάτων των παιδιών και δη των θυμάτων βίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρτινοπούλου, Β. (2019). Η προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο: Νομοθεσία και πολιτικές. *Εγκληματολογία*, 1-2, 127-134.
- Αρτινοπούλου, Β. & Μαγγανάς, Α. (1996). *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Αρτινοπούλου, Β. & Μιχαήλ, Η. (2016). Η Ευρωπαϊκή Οδηγία 2012/29/ΕΕ και η επανορθωτική δικαιοσύνη: Ένα βήμα μπροστά για την προστασία των θυμάτων εγκληματικότητας; *Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Ν. Κουράκη* (σ. 551 επ.). Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας (διαθέσιμο επίσης στην ιστοσελίδα <http://crime-in-crisis.com/124/>).
- Artinopoulou, V., Koufouli, A., & Michael, I. (2018). *Towards a victim-centered police response*. Athens: European Public Law Organisation. <https://protasis-project.eu/protasis-training-manual/>.
- Πανάγος, Κ. (2018). Δικαιώματα και αρωγή των θυμάτων του εγκλήματος. *Εγκληματολογία*, 1-2, 88-102.